«Αναβρασμός»: Μια Ματιά στην Πολυτάραχη Δεκαετία του ’60

Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ, *Αναβρασμός*, Μτφρ. Σπύρος Μοσκόβου, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016, σελ. 336

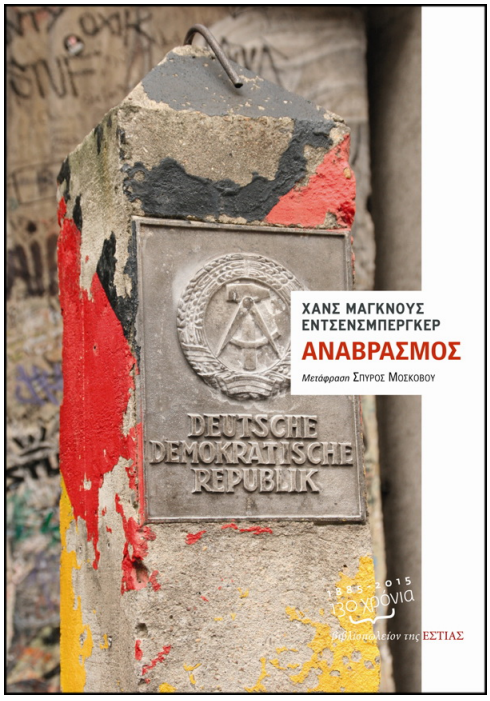
Γιώργος Γιαννιώτης

Ο Γερμανός Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ είναι ιδιαίτερα γνωστός στη χώρα μας, καθώς πολλά από τα έργα του έχουν μεταφραστεί εδώ και χρόνια στα ελληνικά. Ο Εντσενσμπέργκερ είναι πεζογράφος, ποιητής, δοκιμιογράφος και μεταφραστής, ενώ υπήρξε σημαντική μορφή της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και του φοιτητικού κινήματος της εποχής του.

Στο παρόν βιβλίο ο συγγραφέας ανατέμνει την πολυτάραχη δεκαετία του ’60 και αναστοχάζεται πάνω στα γεγονότα και τα πρόσωπα που σημάδεψαν την εποχή εκείνη. Πρόκειται για μια αυτοβιογραφία που είναι γραμμένη με τη μορφή ερωταποκρίσεων ανάμεσα στον σημερινό ογδονταπεντάχρονο και τον νεαρό αριστεριστή. Ο Εντσενσμπέργκερ ανασυνθέτει τα εμπειρικά δεδομένα της δεκαετίας του ’60 και ομαδοποιεί τις σκόρπιες πολλές φορές αναμνήσεις του, οι οποίες όμως συγκεντρώνονται και συγκροτούν ένα αρμονικό σύνολο χάρη στις σημειώσεις που ο ίδιος ο συγγραφέας είχε κρατήσει. Οι σημειώσεις αυτές, λοιπόν, ανασυστήνουν το ιστορικό παρελθόν και έτσι μας προσφέρεται μια διαυγής εικόνα, ένας ιστορικός καμβάς θα μπορούσαμε να πούμε χρωματισμένος κάποιες φορές από την υποκειμενική ματιά και κρίση του Εντσενσμπέργκερ. Για παράδειγμα, ο Γερμανός δεν διστάζει να χαρακτηρίσει πρόσωπα με καυστικό τρόπο, όπως όταν μιλά για τον «αφανή» Χρουστσόφ, τον «ξεροκέφαλο κομμουνιστή» Έρικ Χομπσμπάουμ, τον «επαναστάτη του καναπέ» Λουί Αραγκόν ή τον «εγκληματία πολέμου» Χένρυ Κίσινγκερ.

Ο Εντσενσμπέργκερ ταξιδεύει στην αχανή Σοβιετική Ένωση, με σταθμούς τη Ρωσία, το Ουζμπεκιστάν, το Καζακστάν και τη

Γεωργία, στην διαχωρισμένη από το Τείχος Γερμανία των «δύο προτεκτοράτων», στην Καμπότζη του πρίγκιπα Σιχανούκ, στην Αυστραλία, αλλά και στη νέο-επαναστατημένη Κούβα. Το ταξίδι και οι συνεχείς μετακινήσεις από τη μία χώρα στην άλλη λειτουργούν ως το μέσο για την προσωπική παρατήρηση των συνθηκών που επικρατούν στις χώρες που επισκέπτεται, των αντιθέσεων μεταξύ καπιταλιστικών και κομμουνιστικών χωρών, των προσδοκιών και των πόθων των πολιτών τους. Παράλληλα, ο Εντσενσμπέργκερ απεικονίζει εύστοχα, με κριτική ματιά και ρεαλισμό τις πολιτικές συνθήκες, με ιδιαίτερη προσήλωση στη σοβιετική Ρωσία, την Κούβα και την διχοτομημένη Γερμανία. Αυτή η πολιτική διάσταση του έργου, χωρίς να είναι και η μοναδική, παρουσιάζει ενδιαφέρον και θα ήθελα να σταθώ περισσότερο.

Αναφορικά με την πολιτική διάσταση του έργου αναδύονται δύο κεντρικά στοιχεία, τα οποία δομούν το «ιδεολογικό σύμπαν» του συγγραφέα. Το πρώτο είναι η καυστική ειρωνεία ως μέσο αποδόμησης και το δεύτερο είναι η ανάδειξη της πολιτικής καταπίεσης, η οποία λαμβάνει διάφορες μορφές.

Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο, ο συγγραφέας δεν χαρίζεται σε κανέναν και με όπλο το δηκτικό χιούμορ και την απροκάλυπτη ειρωνεία αποδομεί τα «ιερά τέρατα» της Αριστεράς. Για παράδειγμα, μας μιλά για τον «αξιολύπητο Ερνέστο Γκεβάρα», ασκώντας κριτική στην οικονομική του πολιτική ως υπουργού Οικονομικών. Ακόμη, δεν διστάζει να ασκήσει βιτριολική κριτική στις αριστερές ομάδες της Δυτικής Γερμανίας, οι οποίες με «την άνευ όρων πίστη στα ιδεολογικά δόγματα, υποδήλωναν τον οιονεί θρησκευτικό χαρακτήρα ενός κινήματος». Αποκαλύπτει την

πολιτική τους τύφλωση και τον ιδεολογικό τους φανατισμό, όταν αναφέρει πως «κράδαιναν με υπερηφάνεια την εικόνα ενός δολοφόνου (εννοεί τον Στάλιν) καθ' οδόν προς την απελευθέρωση» ή όταν αναφέρεται στην επιθυμία των αριστερών «για ένα κόκκινο Δυτικό Βερολίνο» τη στιγμή που δίπλα τους ορθωνόταν το Τείχος. Τέλος, ο συγγραφέας δεν αρνείται το γεγονός ότι γνώρισε κάποια σημαίνοντα μέλη της οργάνωσης «Φράξια Κόκκινος Στρατός», όπως την «αξιολύπητη Ουλρίκε Μάινχοφ» ή τον «αηδιαστικό Αντρέας Μπάαντερ, έναν δραπέτη λωποδύτη». Όπως σημειώσαμε, ο Εντσενσμπέργκερ δεν φείδεται αρνητικών χαρακτηρισμών για τα μέλη της οργάνωσης αυτής, ενώ αποφαίνεται πως «δεν έδινε δεκάρα για φαντασιώσεις» όπως αυτή της Μάινχοφ «για την ανάγκη να ανατραπεί βίαια το σύστημα».

Το δεύτερο στοιχείο αφορά στην ωμή ανάδειξη της ποικιλότροπης πολιτικής καταπίεσης του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού. **Σκιαγραφεί την θεσμοθετημένη καταπίεση της σοβιετικής Ρωσίας και Κούβας. Ο συγγραφέας προβάλλει τις στερήσεις της Ρώσικης κοινωνίας εν αντιθέσει με τα προνόμια που απολάμβανε η κομματική γραφειοκρατία.** Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στις «κομμουνάλκες», δηλαδή στα κοινόχρηστα διαμερίσματα των Ρώσων πολιτών, ενώ ο ηγέτης Χρουστσόφ διαβιούσε στην πολυτελή του έπαυλη. Φωτίζει εξαιρετικά τα ζητήματα της ανελευθερίας του Τύπου, της χειραγώγησης και της λογοκρισίας των συγγραφέων, της κατά παραγγελία συγγραφής έργων που υμνούσαν το καθεστώς, αλλά και το ζήτημα της κατηγοριοποίησης των ξένων συγγραφέων σε "αντισοβιετικούς", "αντιδραστικούς" και "προοδευτικούς αστούς συγγραφείς" ανάλογα με τη στάση τους απέναντι στο καθεστώς.

Επίσης, ο Εντσενσμπέργκερ μιλά για τις στημένες δίκες του Κάστρο ενάντια σε αντιφρονούντες συγγραφείς με κατασκευασμένες κατηγορίες «για ανατρεπτική δράση κατά της κυβέρνησης». Γνωστή περίπτωση είναι αυτή του Εμπέρτο Παντίλλια, η οποία προκάλεσε την «διεθνή κατακραυγή» και την αποστολή εκ μέρους εξήντα δύο συγγραφέων επιστολής διαμαρτυρίας προς τον Κάστρο, την οποία υπέγραφαν ονόματα όπως αυτά του Εντσενσμπέργκερ, του Σαρτρ,

του Κορτάσαρ, του Σεμπρούν, της Σόνταγκ και άλλων πολλών. Βέβαια, ο Κάστρο οργισμένος τους χαρακτήρισε «μπουρζουάδες διανοούμενους, συκοφάντες και ανθρώπους της CIA, πράκτορες του ιμπεριαλισμού» απαγορεύοντάς τους «οριστικά και αμετάκλητα την είσοδο στη χώρα». Τέλος, ο συγγραφέας δεν ξεχνά να τονίσει τις διώξεις ενάντια σε ομοφυλόφιλους και παλαιούς συναγωνιστές του Κάστρο, οι οποίοι «νουθετούνταν» στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων και στις φυλακές.

Ο Εντσενσμπέργκερ ασκεί την κριτική του εξ αριστερών. Ταγμένος κι ο ίδιος κατά τη νεαρή του ηλικία στην υπόθεση του μετασχηματισμού της κοινωνίας, κρατά πλέον τη στάση του παρατηρητή, ο οποίος αναστοχάζεται πάνω στις ματαιωμένες προσδοκίες και το χαμένο όνειρο της επανάστασης, ένα όνειρο που μετατράπηκε στον εφιάλτη του ολοκληρωτισμού. Αν και ο ίδιος δηλώνει πως «μάταιος δεν ήταν ο αναβρασμός εκείνος» και αναφορικά με τους αγώνες της γερμανικής κοινωνίας σημειώνει πως «ήταν πάντως καλύτερα από το τίποτα», ο συγγραφέας αναπλάθει με νοσταλγία την περασμένη εποχή διατηρώντας μια πολιτική πίκρα και συνάμα έναν θυμό για τις βαρβαρότητες που υπέστησαν οι άνθρωποι, ο οποίος θυμός εκφράζεται μέσω της ειρωνείας του για τους αυτουργούς.

> *Ο συγγραφέας προσπαθεί να κάνει τον απολογισμό μιας φλογερής εποχής, τότε που τα ιδανικά και τα οράματα φάνταζαν πραγματοποιήσιμα, ενώ με τον σαρκασμό που τον διακρίνει αποκαλύπτει τις ψευδαισθήσεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς της Δυτικής Γερμανίας, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο φανερώνει τις αυταπάτες του «σοσιαλισμού».*

Διατηρεί την κριτική ματιά ενός ανθρώπου που οπλίζεται με το όπλο της εμπειρικής παρατήρησης και του προσωπικού βιώματος, στοιχείο που αναβαθμίζει την αξία του έργου.

Το βιβλίο αυτό γεννά προβληματισμούς για μια σειρά από θέματα διαχρονικής αξίας, καθώς βλέπουμε να αναδύονται διαρκώς και στις σημερινές κοινωνίες. θέματα όπως η παθητική τις

περισσότερες φορές στάση των κοινωνιών απέναντι στις κρατικές βαρβαρότητες. Η «νομιμοποίησή» τους μέσω της αποδοχής τους και η μετατροπή τους σε κανονικότητα. Η αποδοχή μιας διαχωρισμένης από την κοινωνία εξουσίας και ο εγκλεισμός της προοπτικής της δημιουργίας μιας πραγματικά ελεύθερης κοινωνίας, όταν οι ίδιες οι κοινωνίες παραιτούνται από την πολιτική δράση. Επίσης, η αναγκαιότητα για την δημιουργία μιας εναλλακτικής προοπτικής, ειδικά όταν βλέπουμε ότι στις μέρες μας συνεχίζουν να διακινούνται «πολιτικές προτάσεις» εφάμιλλες με αυτές που εφαρμόστηκαν κατά το παρελθόν και απέτυχαν οικτρά, όπως μας πληροφορεί και το ίδιο το βιβλίο.

Ο Εντσενσμπέργκερ μάς προκαλεί να σκεφτούμε πάνω στο ζήτημα της ατομικής και κοινωνικής ελευθερίας. Η ιστορία έχει δείξει και το βιβλίο το αποτυπώνει με ενάργεια ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος τα επαναστατικά προτάγματα να παρεκκλίνουν προς τον ολοκληρωτισμό, όταν οι κοινωνίες παραιτούνται από την πολιτική δράση και αναθέτουν τη διαχείριση του συλλογικού βίου σε μανιώδεις εξουσιαστές. Τέλος, ο Γερμανός μάς υπενθυμίζει πως η Εξουσία σπεύδει να επιβάλει τη λογοκρισία της και να καταστείλει την πνευματική ελευθερία χειραγωγώντας συγγραφείς και διανοουμένους, φτάνοντας ακόμα και στην ηθική εξόντωσή τους.

Συνολικά, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε το νόημα του βιβλίου με τη σκέψη πως η μοίρα των κοινωνιών βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια των ίδιων των ανθρώπων της και πως το αν, ως κοινωνικό σύνολο, θα ολισθήσουμε προς την βαρβαρότητα ή θα βηματίσουμε προς την ελευθερία έγκειται στη δική μας δράση και μόνο. Ακόμη κι αν, παραφράζοντας τον Γεράσιμο Λυκιαρδόπουλο, «τα δάση που ονειρεύτηκε κάηκαν τα χαράματα», ο Εντσενσμπέργκερ μας καλεί να αναστοχαστούμε το παρελθόν, ώστε να φωτίσουμε το μέλλον.